

1958–1988

A párizsi emlékmű

Méray Tibor kezdeményezésére az Emberi Jogok Magyar Ligája 1986. október végén úgy határozott, hogy Nagy Imrék kivégzésének harmincadik évfordulóján, azaz 1988 júniusában emlékművet fog felállítani a párizsi Père Lachaise temetőben a magyar forradalom mártírjainak tiszteletére, különös tekintettel arra, hogy e hősök és áldozatok még három évtized múltán is jeltelen sírokban nyugszanak.¹ A kezdeményezéshez csatlakozott a Magyar Szabadságharcosok Szövetségének franciaországi tagozata.

Az emlékmű elhelyezésére a Magyar Liga Párizs város polgármesterétől ingyen parcellát kapott, a költségek előteremtésére pedig gyűjtés indult. Az emlékmű tervének elkészítésére a Liga 1987 decemberében a Budapesten élő ifj. Rajk Lászlót kérte fel, aki a megbízást nagy örömmel vállalta, s 1988 februárjában kiutazott Párizsba. Az igen hamar elkészült tervet az 1988. júniusi ünnepség rendezőbizottsága nagy meglepéssel jóváhagyta; a kivitelezésre egy kelet-franciaországi magyar iparos, Nagy Ernő, fémöntődjében került sor, ez utóbbi személyes közreműködésével és nagyszabású anyagi támogatásával.

Az ünnepélyes felavatásra június 16-án került sor, vagyis napra Nagy Imrék kivégzésének harmincadik évfordulóján. A felavatási ünnepségre nemzetközi védnökség létesült, amelynek sokszáz tagja között több mint huszonöt Nobel-díjas, a Francia

---

1 Az Emberi Jogok Magyar Ligája 1923 óta működik Párizsban bejegyzett francia egyesületként. Tagszervezete az Emberi Jogok Nemzetközi Ligájának is. 1986 óta Fejtő Ferenc elnöksége, ill. díszelnöksége alatt végzi tevékenységét.

Akadémia több tagja, valamint olyan közéleti személyiségek voltak találhatóak, mint Soares, Portugália köztársasági elnöke, két volt francia miniszterelnök (Raymond Barre és Laurent Fabius), a francia szenátus elnöke, stb.² Magyar részről a védnökség tagjai között szerepelt Nagy Imre lánya, a Budapesten élő Nagy Erzsébet, Maléter Pál és Szilágyi József özvegye (ugyancsak budapestiek), Losonczy Géza Belgiumban élő lánya, Anna-Mária, Gimes Miklós Svájcban élő özvegye, az Amerikában élő Király Béla tábornok, a Kanadában élő Kopácsi Sándor, Varga Béla, az 1945-ben megválasztott Országgyűlés volt elnöke (New York) és mások. Magyarországról résztvettek még a védnökségben (a már említett családtagokon kívül): Csoóri Sándor, Haraszti Miklós, Karinthy Ferenc és Mészöly Miklós írók, Kis János politikai filozófus, Lőcsei Pál szociológus, Mécs Imre mérnök, Rác Sándor, az 56-os Központi Munkástanács volt társelnöke, Vásárhelyi Miklós újságíró és történész (Kopácsi Sándorral együtt a Nagy Imre-per utolsó túlélője).

A felavatás délelőttjén, a Père Lachaise temetőben mintegy ötszázfőnyi tömeg jött össze a 44-es parcella körül, jelentős részben magyarok, akik a világ minden tájáról érkeztek (Magyarországról is szép számmal!), de lengyelek, románok, csehek, oroszok, bolgárok is (egy részük külföldi politikai szervezetek képviselőitében), s természetesen érdeklődő franciák. Küldöttséggel képviseltette magát két olasz politikai párt: a Szocialista és a Kommunista; ez utóbbi meg is koszorúzta az emlékművet.

Az emlékmű, mint ahogyan az „Irodalmi Ujság” találóan írja, „viharban hánykolódó, megrongált hajóhoz hasonlatos, amelynek megtört kopjafa-árboacán lyukas magyar zászló lobog”. A hajó testét alkotó piros-fehér-zöld gránittömbön kétnyelvű (francia és magyar) felírás hirdeti az emlékmű célját:

„Legyen ez a francia föld jelképes sírhelye
Nagy Imrének,
Losonczy Gézának, Maléter Pálnak,
Szilágyi Józsefnek, Gimes Miklósnak,
és az 1956-os magyar forradalom minden kivégzettjének,
akiknek saját hazájukban nincsen sírjuk”

---

2 A teljes lista megtalálható a párizsi „Irodalmi Ujság” 1988/3. számában.

A felavatási ünnepségen Nagy Erzsébet leplezte le az emlékművet, amelyet ezután sorban megkoszorúztak a megjelent baráti közösségek és szervezetek jelenlévő képviselői, úgy, hogy végül virágtenger borította el a „hajót”.

Előzőleg felolvasták Reagan amerikai elnök és Simone Veil volt Európa Parlament-elnök üdvözlését, s két szavalat és egy ökuménikus ima közbeiktatása mellett beszédet mondott Méray Tibor, Fejtő Ferenc, Gilles Martinet (a francia Szocialista Párt részéről), Claudio Martelli, az Olasz Szocialista Párt főtitkára, Piero Fassino, az Olasz Kommunista Párt politikai bizottságának és titkárságának tagja, Sujánszky Jenő (a Magyar Szabadságharcos Szövetség nevében) és Vásárhelyi Miklós.

Néhány mondat Fejtő Ferenc rövid beszédéből:

Hölgyeim és Uraim, Önök mindnyájan ismerik Sophokles emlékezetes művét. A tragédia hősnője, Antigoné a zsarnok Kreon tilalma ellenére megadja a végtisztességet meggyilkolt testvérének.

– És mégis törvényemet meg merted szegni te? – kérdi tőle feldühödve Kreon.

Antigoné nyugodtan válaszol:

– Parancsaidban nem hiszem, hogy oly erő lehet, mely engem Istennek nem változó törvényét áthágni kényszerít.

A magyarországi Kreon elrejtette az áldozatok hamvait a Magyar Antigonék, az áldozatok édesanyjai, hitvesei és gyermekei előtt, és megakadályozta, hogy családjuk és a magyar nép megadja a végtisztességet a mártíroknak.

Helyettük tesszük ezt meg most, emlékezve arra, hogy az istenek iratlan törvényeit sérti meg az, aki a holtak eltemetését megakadályozza.

A megmaradt 56-osok nevében beszélő Vásárhelyi Miklóstól pedig hadd idézzük beszédének zárófogalmát:

– E megható és büszke emlékmű ünnepi felavatásának pillanatában kifejezem azt a meggyőződésemet, hogy 1956 mártírjainak teljes politikai és erkölcsi rehabilitálása nem késhet sokáig. A túlélők nevében, itt, Párizsban, az egész világ előtt megesküszöm, hogy a végsőkig harcolni fogunk ezért az ügyért. Barátaink, társaink, jóakarató emberek: segítsetek minket!

A június 16-i párizsi megemlékezés az esti órákban egy magyar nyelvű összejövettel folytatódott, ahol a Budapestről jöttek közül Nagy Erzsébet és Lócsei Pál mondott ünnepi beszédet. Ugyancsak felszólalt Kárász Arthur, a Magyar Nemzeti Bank volt vezérigazgatója, az Emberi Jogok Magyar Ligájának volt elnöke (Párizs) és Nagy Alajos, a Magyar Szabadságharcos Szövetség európai tagozatának elnöke (München). Felolvasásra került továbbá a Történelmi Igazságtétel Bizottságának budapesti felhívása,³ valamint Rácz Sándor (Budapest), Fónay Jenő (Budapest) és Kopácsi Sándor (Toronto) üzenetei.⁴

A magyarországi hivatalos sajtóban egyetlen szó említés nem történt a párizsi emlékmű-avatásról, holott az ünnepségen e sajtó több képviselője is jelen volt és olyan is volt közöttük, aki tudósítani próbált. A fenti megállapítás azonban pontosításra szorul. A június 16-án Budapesten lezajlott tüntetésekkel kapcsolatban ugyanis a „Magyar Hírlap” 1988. június 18-i száma interjút folytatott le egy rendőrségi vezetővel, amelynek végére az alábbi kérdés is bekerült: „Sokak előtt nem titok, hogy Párizsban Nagy Imre-emlékművet terveztek, amelyet ifjabb Rajk László készített volna...” Amire a rendőrtisztviselő az alábbi választ adta:

– Így igaz, ifjabb Rajk László, amikor megtudta, hogy a párizsi emigráció tagjai módosították az általa készített tervet, elhárította magát ezektől a kezdeményezésektől.”

Három héttel a pártkonferencia után így érvényesült tehát az őszinte tájékoztatás szelleme a budapesti sajtóban. Talán ide kívánczik az „Élet és Irodalom” egy kis, keserű-humoros glosszája is, a filozófus Ludassy Mária tollából (1988. július 8.); a figyelmesebb olvasó itt arról a már-már bohózati tényről értesülhetett, hogy „*tekintettel a Père Lachaise temetőben történetekre, a magyar televízió nem kíván megemlékezni a francia forradalomról*” (annak közelgő kétszázadik évfordulója alkalmából). A kitűnő filozófusnő, mellesleg a felvilágosodás francia eszméinek egyik legjobb magyar szakértője, miután eltűnődött a Magyar Televízió elnökének eme furcsa döntésén, glosszáját az alábbi ál-

3 Lásd fentebb, 78–81. old.

4 Valamennyi, itt csak megemlített vagy röviden idézett beszéd és üzenet teljes szövege megtalálható az „Irodalmi Ujság” 1988/3. számában.

naív kérdéssel fejezte be: „*És különben is, mi történt a Père Lachaise temetőben?*” Bravo, Ludassy, ez telitalálat volt!

Mármost a „Magyar Hírlap” rendőri tájékoztatójára visszatérve, annak folytatása is volt. Ifj. Rajk László előbb a Szabad Európa Rádió hullámhosszán cáfolta keményen az inszinuációt, aláhúzva, hogy az emlékmű kivitelezése során fellépett súrlódások ellenére teljes mértékben szolidáris maradt a június 16-i párizsi emlékünnepség céljaival.⁵ Ezt különben július 2-án a „Magyar Hírlap” hasábjain is megerősítette, — s ez a tény azért érdemel külön említést, mert talán először fordul elő, hogy rendőrségi rágalmat egy magánember (magyar állampolgár) egy magyarországi hivatalos kormánylapban cáfolhat. A rövid helyreigazítás két passzusból áll, az egyikben az újság megírja, hogy ifj. Rajk „annak közlésére kérte föl (a lapot), hogy szemben a Magyar Hírlap június 18-i számában állítottakkal, noha a párizsi magyar emigráció tagjai módosították az általa készített terveket, azoktól nem határolta el magát”. A másik passzusból megtudjuk, hogy Rajk „a szerkesztőségben folytatott személyes megbeszélés során közölte, hogy a Szabad Európa Rádióknak adott, a cikkel kapcsolatos nyilatkozata időpontjában azt még csak hallomásból ismerte, ezért az újságírónak tulajdonította az interjú állításait, és az újságíróra, valamint a lapra vonatkozó indulatos jelzői ebből származtak”. Másszóval a „Magyar Hírlap” fontosnak tartotta, hogy Rajk indulatos jelzőit magáról lemossa és a tiltakozás élet az igazi tettesre, azaz a rendőrtisztviselőre hárítsa át. Említsük meg, hogy ugyanebben a helyreigazításban a budapesti lap a rendőrségi rágalmak egy másik áldozatának, a történész Litván Györgynek is szót ad és — legalábbis részben — igazságot szolgáltat.⁶

Mármost az a körülmény, hogy a magyar pártállam megint egyszer megkímélte a kiskorú magyar népet attól, hogy egy nem-

---

5 A kivitelezéssel szembeni elégedetlensége indította Rajkot arra, hogy visszavonja az emlékműről aláírását. Ennek részletekbe menő ismertetése, úgy érezzük, nem közéleti ügy.

6 A Litván-ügy részletes ismertetésére itt nincs módunk; egyik vonatkozása a június 16-i budapesti tüntetéseket érinti, pontosabban a rendőrségnek azt az állítását, hogy e tüntetés szervezői előzőleg ígéreteket tettek a rendőrségnek és azokat megszegték.

kívánatos eseményről tudomást szerezzen, pontosabban a hivatalos sajtóból szerezzen tudomást — mert a Rajk László művészi szerepével kapcsolatos fenti sajtóvitát azért mégsem lehet a dolog érdeméről való tájékoztatásnak tekinteni! —, nem jelenti azt, hogy a pártállam vezetői nem fogták fel a Père Lachaise-ban történtek jelentőségét. Azt nagyonis megértették, hogy a párizsi szimbolikus dísztemetéssel az Emberi Jogok Magyar Ligájának — vagy ha így jobban tetszik, a magyar emigrációnak — sikerült a civilizált világ köztudatába berobbantani azt a hírt, hogy az 1956 utáni megtorlás áldozatai bizony máig sincsenek a magasabb isteni és emberi törvényeknek megfelelően elhantolva. Bármily humánusnak látszott is a Kádár-rendszer némely más kommunista állammal összehasonlítva, humanizmusából mégsem futott arra, hogy a forradalom halottait emberszámba vegye.

A kedvezőtlen benyomást még csak erősítette, hogy Budapest belvárosában ugyanezen a napon a rendőrség példátlan brutaliással verte szét a Nagy Imre rehabilitálását követelő tüntetőket. Történtek pedig ezek a dolgok Kádár bukása után, egy új kormány- és pártfőnök uralkodásának kezdetén, egy „belső megújulás” meghirdetésének (májusi pártkonferencia) másnapján.

Nem csoda tehát, ha Grósz Károly ezekután gondolt egy merészet és nagyot, s amikor a temetetlenségre vonatkozó kényes kérdést Amerikában is feltették neki (1988 júliusában), szemrebbenés nélkül azt a választ adta, hogy nincs akadálya a holttestek kiadásának, ha azt a családok kérik. Hogy csakugyan nem lesz-e akadálya a családi temetésnek, az természetesen még a jövő kérdése. A tárgyi igazság azonban ez ügyben az, hogy Gimes Miklós, Maléter Pál és Szilágyi József hozzátartozói — legalábbis ők, de talán rajtuk kívül még sok más áldozat özvegyei és árvái is — már évek óta kérték az elporladt tetemek kiadását, illetve annak elárusítását, hogy pontosan hol nyugszanak. A válasz nemcsak nemleges volt, hanem cinikusan volt az, ugyanis az illetékesek, ha egyáltalán szóbaálltak a folyamodókkal, azt állították, hogy nem tudnak a kérésnek eleget tenni, mert nincs írásos vagy más nyom.⁷ Hogy ez mekkora hazugság volt, azt Grósz Károly mostani, váratlan ígérete leplezi le. A pártvezetés pálfordulása arra is fényt vet, hogy érdemes tiltakozni, tüntetni, követelni. Ugyanis, ha a holtak tetemét csakugyan kiadják, akkor ezt a budapesti és párizsi tiltakozás és követelés hatása alatt teszik.

A családi temetés engedélyezésétől a politikai rehabilitációig azonban még hosszú az út. A forradalom mártírjait nyilvánvalóan csak a forradalommal együtt lehet rehabilitálni, — márpedig ez messze túlmegegy az MSZMP jelenlegi programján. Ez különben Grósz Károly amerikai nyilatkozatából is kiderült. Abból a stílusból, ahogyan az MSZMP új első embere Nagy Imre személyéről beszélt, s mintegy megfordította a szerepeket Kádár és áldozata között.⁸

Érdekes volna tudni, hogy mit szólnak ehhez a párt belső reformerei, azok, akik egy őszintébb Népfrent-politika hívei, s akik e nézeteik megalapozásában Nagy Imre politikai hagyatékára is támaszkodnak. S mit szól az Olasz Kommunista Párt, amely már 1986-ban nyilvánosan rehabilitálta Nagy Imrét, s ebbeli önkritikájában odáig ment, hogy küldöttséggel képviseltette magát a „párizsi emigránsok” által rendezett politikai emlékünnepegen! (K. P.)

7 Így például az Igazságügyi Minisztériumhoz tartozó Büntetésvégrehajtási Parancsnokságának igazgatási osztályvezetője 1986. február 14-én az alábbi levelet írta Szilágyi József özvegyének: „Sajnálattal értesítem, hogy férje, Dr. Szilágyi József hamvainak kiadása iránti kérelmüket nem áll módomban teljesíteni. A büntetésvégrehajtásnak nincs tudomása arról, hogy az 1958. április 24-én kivégzett férje holttestét hol temették el. A sírhely felkutatása iránt tett intézkedéseink sajnos nem vezettek eredményre: sem erre vonatkozó írásos dokumentációt, sem szemtanút nem sikerült fellelnünk.” (A levelet közli az „Irodalmi Ujság” 1988/3. száma, a 8. oldalon.) — Szilágyi József elítéléséről és kivégzéséről ugyanaz a kommuniké adott hírt — 1958. június 18-án —, amely a Nagy Imre-per lefolyásáról tájékoztatta első ízben a világot. Ezek szerint Szilágyi már két hónapja halott volt, amikor a hivatalos látszat szerint elítélték! Lásd még erről Vásárhelyi Miklós alább közölt interjúját a Nagy Imre-perről.

8 Ha értesüléseink nem csalnak, Grósz az amerikai újságírók előtt Nagyot úgy tüntette fel, mint aki maga is cinkos volt idős Rajk László elpusztításában és Kádár János bebörtönzésében. E vád rosszindulata szembe tűnő: Nagy Imre e két esemény idején nem volt kulcsszemély, sőt Rajk letartóztatása idején egyenesen bukott ember volt. Ráadásul ilyen vád most hangzott el először kommunista oldalról. A tárgyi cáfolatot azonban megnehezíti, hogy a korabeli pártokmányok máig is lakat alatt vannak. Persze Grósz mint dörsölt politikus jól tudja, hogy nem fontos igazat mondani, egy jó rágalmából mindig megmarad valami.